

ALI OCH NINA. ELLER VEM VAR KURBAN SAID?

”Detta är berättelsen om en kärlek – mellan en ung, förnäm mohammedan och en europeisk prinsessa – spännande, lidelsefylld, psykologiskt fångslande – och samtidigt ger denna bok, som är enastående i sitt slag, en rad fascinerande bilder av Orientens väsen.”

Neues Wiener Tageblatt

”... Ofta frågar man sig: är detta verkligen en roman eller är kanske verkligheten så romantisk någonstans på jorden?”

Prager Abendblatt

Det här skrivs i tyskspråkig press om en roman som kommer ut 1937 i Wien. Romanens titel: Ali och Nino. Författaren: Kurban Said.

Där gick ni bet, va? Det säger er ingenting? Ja, det är ingen fara, ni är i gott sällskap. När jag började läsa romanen hade jag varken hört talas om den eller författaren. Men läsningen av Ali och Nino – och litteraturen runt boken – blev en fascinerande upptäcksfärd. Och en bildningsresa.

Romanen utspelar sig i Azerbajdzjan åren kring första världskriget och har beskrivits som en azerisk Romeo och Julia. Kärleksparet är en azerisk yngling och en flicka av georgisk härkomst, både ur de högsta samhällsskikten. Men jämförelsen med Romeo och Julia haltar ändå. Det handlar inte om en tragisk kärlek som omöjliggörs av de unga älskandes bakgrund. Nej, de får faktiskt varandra, trots alla hinder. När tragedin ändå slutligen infinner sig gör den det i form av de invaderande sovjetiska styrkor som 1920 krossar den unga azeriska republiken.

Romanen kommer alltså ut 1937, just vid upptakten till ännu ett världskrig. Efter kriget försvinner den i glömska. Men något så ovanligt sker som att den efter ett antal decenniers törnrosasömn återupptäcks och återuppväcks, översätts, till allt fler språk, kommer ut i upplaga efter upplaga. Och då Azerbajdzjan i efterdyningarna av Sovjetimperiets sönderfall återuppstår som självständig stat kommer Ali och Nino att betraktas som något av ett nationalverk.

Men författaren är en gåta.

När journalisten Tom Reiss inför en reportageresa till Azerbajdzjan vid mitten av nittioalet rekommenderas att läsa romanen, fångas han av det faktum att ingen riktigt tycks veta något säkert om Kurban Said. Han ägnar nära ett halvt decennium åt att leta efter uppgifter om den gåtfulle upphovsmannen, något som han redovisar i boken *The Orientalist*, som kommer ut 2005.

Kurban Said visar sig vara en pseudonym. Bakom den finns en viss Essad Bey, som under mellankrigstiden är ett välkänt författarnamn i Tyskland. Men det hela slutar inte där. Essad Bey är ursprungligen Lev Nussimbaum, son till en judisk oljemiljonär och född i Baku 1905. När bolsjevikerna intar landet 1920 tvingas far och son Nussimbaum att fly, för att slutligen

hamna i Berlin. Här studerar Lev orientaliska språk och konverterar också till islam. Essad Bey blir hans muslimska namn och det namn han kommer att använda som författare. Och han är en otroligt produktiv författare. Mellan 1929 till 1936 ger han ut fjorton (!) verk, av vilka flera både översätts och blir till internationella storsäljare.

Men vi befinner oss i trettioalets Tyskland och Essad Bey Nussimbaums judiska ursprung är ingen hemlighet för myndigheterna. Det blir allt svårare för honom att publicera sig. Det är nu han upptäcker Kurban Said och skriver Ali och Nino. Han använder sig av en författarkollega, en österriskisk grevinna, som front för pseudonymen, vilket senare kommer att bidra till förvirringen kring författarens identitet.

Men låt oss återvända till romanen. Vi kan se den i ett annat ljus nu. Javisst, det *är* underhållningslitteratur. Och det *är* en romantiserad skildring. Men det finns också något annat här. Det är inte bara att den ger en fängslande bild av Azerbajdzjan och oljestaden Baku runt sekelskiftet; den värld där Lev Nussimbaum växte upp. Man kan också läsa in något mer. Genom Ali och Nina löper – bakom de romantiska slöjorna – ett slags ständig diskussion där öst ställs mot väst, Orienten mot Västerlandet, Islam mot kristendom och där inga tvärsäkra svar ges. Men islam, den muslimska världen, får ändå slutligen stå för hoppet, när Ali dör sin hjältedöd. ”Nej, sade jag, inte tjugofemtusen, utan tvåhundra femtio miljoner marscherar, alla världens muselmaner, men Gud allena vet om de kommer i tid.” Den som skriver det här, Essad Bey Lev Nussimbaum, konvertiten, hör till en inte helt ovanlig strömning bland det tidiga nittonhundratalets judar, som såg sig stå muslimerna mycket närmre än folken i pogromernas Europa. Och det är inte svårt att föreställa sig att texten också riktar sig mot de krafter som snart kommer att utplåna en stor del av Europas judiska befolkning. På så sätt blir Ali och Nino också en kamouflerad och desperat besvärjelse av vad som just håller på att ske runt honom när den kommer ut.

Vad händer sen? Essad Beys Nussimbaums vidare öde kommer att bli ungefär lika oförutsägbart som hans tidigare liv. Han försvinner inte i de nazistiska förintelslägren. Istället dyker han i början av fyrtioalet upp i det fascistiska Italien. Här har han har kontakter bland konservativa intellektuella som står Mussolini nära och – ja, hör och häpna – erbjuder sin penna för skriva en biografi över Il Duce! Ja, vad ska man säga: galenskap eller svart judisk humor? Men han deporteras inte, utan blir kvar i Italien, i den lilla kuststaden Positano, där alla kommer att känna honom som Muslimen, eller Turken. Och här dör han 1942 i en svårartad form av blodsjukdomen Reynauds sjukdom, bara trettiosju år gammal.

Senare glöms han, både som muslimen Essad Bey och som juden Lev Nussimbaum. Men Ali och Nino lever vidare. Liksom Kurban Said, som aldrig existerat.